

RÁCZ–FALUVÉGI 1994 = RÁCZ ENDRE–FALUVÉGI KATALIN: A mondat kétarcúsága. In: Magyar leíró nyelvtani segédkönyv. (Szerk.: FALUVÉGI–KESZLER–LACZKÓ.) Nemzeti Tk. Bp., 109–11.

TELEGDI 1976 = TELEGGDI ZSIGMOND: A nyilatkozat mint indícium: *ÁNyT.* XI: 279–87.

TOMPA 1989 = TOMPA JÓZSEF: Leíró mondatattanunk néhány kérdése tudománytörténeti szempontból. In: TanMond. Tankönyvkiadó. Bp., 7–21.

VARGA 1989 = VARGA LÁSZLÓ: Szintaktikai szerkezet és intonációs tagolás a magyar mondategészben: *ÁNyT.* XVII: 241–78.

WACHA 1992 = WACHA IMRE: Szöveg és (adekvát) interpretáció. In: Szemiotikai szövegten 5. (Szerk.: PETŐFI S.–BÉKÉSI–VASS.) JGYTF. Szeged, 237–56.

ZSILKA 1971 = ZSILKA JÁNOS: Nyelvi rendszer és valóság. Akadémiai. Bp.

LACZKÓ KRISZTINA

Szófaj és szófaji érték Problémafelvetés

Nyelvtudományunk még ma is egyik legtöbbet vitatott kérdése a szavak szófajokba sorolásának és rendszerezésének az ügye. Ismeretes, hogy igazán kielégítő szó- és szófajelmélet még nem született. Ahhoz azonban, hogy akár egy adott szófaji csoport szófaji értékét megvizsgáljuk, akár egy adott nyelv szófajkategóriáit rendszerezzük, célszerűnek látszik a szófajisággal kapcsolatos ismereteket és alapvető problémákat, amennyire ez lehetséges, röviden összegezni és felvázolni.

A legfontosabb kérdések – véleményem szerint – ezzel kapcsolatosan a következők:

1. Milyen nyelvi egységnek van szófaja?

A nyelvi hagyományból és a *szófaj* műszóból természetesen következik a válasz: a szónak. BERRÁR JOLÁN (1975: 35–6) a szűken értelmezett grammatikában központi fontosságú elemnek tekinti a szót, melyet alapvetően a szófajtan vizsgál, de kötődik a szó a szó alatti nyelvi szinthez is mint „végtermék”, hiszen a morfológia a „szóvá szerkesztés” tudománya; s jelen van a szó feletti nyelvi szinten is mint „kiindulási alap”: a szintaxis a „szóból szerkesztés” tudománya. Vagyis a szófajiságot alapvetően a szóhoz kapcsolhatjuk, a grammatika fenti értelmezéséből azonban adódik a kérdés: vajon beszélhetünk-e szófajiságról a morféma-, illetve a szintagmaszinten?

Az utóbbi esetben egyértelműbbnek tűnik a válasz. Néhány adalék: MÁRTONFI FERENC a kínai szófajokról szóló tanulmányában (1973: 196) kifejti, hogy a generatív szintaxisban a mondatgenerálás folyamata során pl. az igeiség tulajdonsága előbb jelenik meg, mint a szó kategóriája, mégpedig az igei csoport (VP) szintjén. (Idézi FABÓ 1984: 362.) Az amerikai leíró iskola talán legjelesebb képviselője, BLOOMFIELD szintagmarendszerében a legfontosabb osztályozási szempontnak a szerkezettagok alakosztályainak összehasonlítását, valamint ezeknek a szerkezet mint egész a l a k o s z t á l y á v a l való összehasonlítását veszi alapul. A bloomfieldi alakosztályokat nagyjából a hagyományos szófaji osztályokkal azonosíthatjuk, tehát „a főnévi alakosztály tagja az összes főnév (...), továbbá az összes frázis, amelynek főtagja főnév” (BERRÁR 1965: 18). RÁ CZ ENDRE szintaxisában a szófajiság szerint kategorizálta és vizsgálta az alárendelő szintagmákat, s meggyőzően bizonyította, hogy a szó alapvetően nem mint mondatrész, hanem mint szófaji értékkel rendelkező nyelvi elem bővíthető (RÁ CZ 1991; ehhez még vö. KÁ ROLY 1958: 444–9, illetve RÁ CZ 1985: 265). Szófaji természetűnek tartotta a szintagmát BERRÁR JOLÁN is (1975: 37, illetve 1982: 130). Ebből a néhány, esetlegesen kiválasztott példából is úgy tűnik tehát, hogy szintagmaszinten – hiszen a szintaxis a szóból szerkesztés tudománya – valamilyen formában (s hogy milyen formában, ez további kutatás tárgya lehet) mindenképpen jelen van a szófajiság.

Sokkal bonyolultabb kérdéseket vet fel az, hogy morfémaszinten beszélhetünk-e szófajiságról. Tény, hogy a magyar nyelvleírásban minden morféma-típus minősítése szófaji alapú. Ha a hagyományos grammatikákat vesszük sorra, azt látjuk, hogy a tő- és a toldalékmorfémák részletes vizsgálata kimerül a névszó- és igetövek, valamint a megfelelő toldalékok leírásában, melyek egymáshoz képest meghatározottak, egymáshoz viszonyított fogalmak. Nyilvánvaló ez a megközelítés, hiszen éppen az igék és a névszók az alapvetően változtatható, azaz toldalékolható szók. Ebből a szempontból viszont a legproblematisabb kérdés: van-e szófaja a tőmorfémának? Ezzel kapcsolatban érdemes FABÓ KINGA gondolatait idézni: „Lehet-e egy tőnek szó jellege? (...) Azaz: kötött morféma-e a tő, vagy szabad (= szó)? – A szokásos nyelvtani felfogás egy felemás megoldást választott: a szótövet szó jellegű kötött morfémanak tekinti. Maga a *szótő* név is ezt a kettősséget tükrözi. A szótermészet-elképzelés valószínűleg onnan származik, hogy pl. egy *fut*- kötött morféma alakilag egybeesik egy ragozott igealakkal (igei szóalakokkal): *ő fut*. Azaz ennek a nézetnek a képviselői hallgatólagosan azonosítják a tövet a szóval. Pedig a tő nem lehet szó, hiszen a szó alkotórésze és emellett viszonyfogalom” (1984: 363). Arra, hogy a tövet sokszor azonosítják a szóval, egy jellegzetes példa: GAÁL EDIT a nyelvi szinteket vizsgálva

megállapítja, hogy az „egy morfémából álló lexéma a tőmorféma” (1982: 13). Mint a fentiekből kiderül, ez a probléma szorosan összefügg a szabad morféma – kötött morféma és a Ø morféma fogalmával, ezek egymáshoz való viszonyával. Ugyancsak problematikusvá válik a fentiek alapján a képzők deverbális és denominális csoportosítása is (vö. ABAFFY 1973: 7–18, idézi FABÓ: 1984: 363).

De továbblépve ugyanebben a kérdéskörben: BERRÁR szerint a morfémáknak pontosabb osztályozása is lehet, mint tőmorféma és toldalékmorféma. A fent említetteken kívül (1. igetövek, névszótövek; 2. igei és névszói toldalékok) megkülönböztet: 3. valódi kötőszókat, indulatszókat és a módosítószókat, melyek toldalékot nem vehetnek magukhoz, de nincsenek kötve más morfémához sem; 4. névelőket, névutókat és igeikötőket, melyek látszólag önállóak, nem toldalékolhatók, nem toldalékok, de mindig morfológiai szerkezetek alkotórészei, anélkül hogy egy szóalakot alkotnának vele; 5. határozószókat, melyek átmenetet alkotnak az 1. és a 3. csoport között, hiszen járulhatnak hozzájuk toldalékok, de nem kötelezően és csak korlátozott mértékben; 6. passzív töveket; 7. zéró toldalékot (vö. BERRÁR előadása nyomán KESZLER 1994: 11). Kérdés ezek alapján, hogy a harmadik és negyedik, de az ötödik csoportban is hogyan viszonyul egymáshoz a tőmorféma és a szó kettőssége, elválaszthatók-e egyáltalán egymástól, mert ha nem, nyilvánvalóan akár a morféma-, akár a lexémaszinten vizsgáljuk őket, a szófajiság meghatározó. További kérdés a passzív tövek szófajjelölő képzője is (vö. BERRÁR 1987: 122) az egész probléma fényében. De visszatérve az első csoporthoz: FABÓ KINGA (1984: 363) idézi TOMPA JÓZSEFET (1975: 132–42), aki foglalkozott annak a nehézségével, hogy hogyan minősíthetők a *betyáru*, *piszkosu* alakok, hiszen ezek esetében nem egyértelmű a szófajiság, mivel sem a tő, sem a toldalék, illetve egymáshoz való viszonyuk nem ad rá biztos választ. Továbbá: a névszókon belül egységes-e a ragozás, vagy külön főnév-, illetve melléknévragozás van; és adódik még jó néhány problémás pont, melyek nem lényegtelenek a szófajiság szempontjából, most csak a legfontosabbakat próbáltam kiemelni anélkül, hogy ennek a dolgozatnak a keretében kísérletet tennék a megoldásukra. Úgy gondolom, a szófajiság kérdése a morfémaszinten további igen alapos kutatásokat igényel.

Ha leszögezzük azt, hogy alapvetően a szó hordozza a szófajiságot, adódik a következő kérdés:

2. Mit jelent a szó kategóriája a magyarban?

A szó kategóriáját általában többféle jelentésben, több értelemben szokták használni. BERRÁR a finn PENTTILÄ nyomán többek között leíró nyelvtani vázlatában újraértékelte a szó hagyományos fogalmát, s megkülönböz-

tet szóelőfordulást, szóalakot és szótári szót (1982: 124–5).

a) **Szóelőfordulás**: minden egyes különírt egység, ahogy és ahányszor a mondatban előfordul. Azaz PENTTILÄ meghatározásával: a szóelőfordulás a reális, érthető fonémákat és grafémákat, tehát mindazokat a kimondott hangsorokat és leírt betűsorokat jelenti, amelyeknél az érzékelési (hallási, látási) élményhez meghatározott értelem fűződik (vö. PAPP 1961: 58). A szóelőfordulás tipikusan *mondat* t a n i fogalom, azaz jellemző jegye a mondatrészszerkezet.

b) **Szóalak**: már természetesen egyfajta absztrakció – az azonos szóelőfordulások osztálya, vagyis ugyanaz a szóalak többször is előfordulhat egy szövegben, de akár ugyanabban a mondatban is. A szóalakok a toldalékok közül a jelek és a ragok használatában térnek el egymástól, így a szóalakok paradigmát alkotnak, azaz a szóalak elsősorban *morfológiai* fogalom, jellemző jegyei morfológiai jegyek. A szóalakok belépve a mondatba (szóelőfordulásként) különböző szerkezeteket alkothatnak (szintagmatikus – *könyvet olvas* –, vagy morfológiai jellegű – *asztal alatt* – szerkezeteket), vagy egyáltalán nem kapcsolódnak más szóalakokhoz (pl. *talán, jöllehet*).

c) **Szótári szó**: újabb absztrakció – az összetartozónak érzett szóalakok osztálya, azaz az egy paradigmába tartozó szóalakokból vonható el a grammatikai formájától és szintaktikai szerepétől megfosztott szótári szó. Ezeket alapvetően a *szófaj* t a n vizsgálja. **Szóalak és szótári szó viszonyában** fontos, hogy egyes szótári szónak több szóalakja van (*ház, házak, házat*), másoknak nincs több szóalakjuk (*tehát, után* stb.)

Az előbbi definíciók értelmében *szófaj* o k n a k a szótári szók szóosztályait nevezzük (BERRÁR 1982: 125) – ez az ún. *lexikális szófaj*, ezeket sorolja fel a szótár: tehát pl. az *asztal* főnév, az *olvas* ige, a *szép* melléknév stb. (Egy szótári szóhoz persze több lexikális szófaj is tartozhat, ilyenkor beszélünk többszófajúságról.) A fentiekkel szoros összefüggésben adódik a harmadik kérdés:

3. Milyen szempontok játszanak szerepet a szófaji értékek meghatározásában?

Köztudott, hogy a szófajok megközelítésében általában három szempont jelentkezik – hol együttesen, hol egyik vagy másik kiemelkedve: a szemantikai, a morfológiai és a szintaktikai. Jól tükrözik ezt a magyar nyelv leírásában a szófaji osztályozások. A századelőn pl. még főleg WUNDT és BRØNDAL hatására a fő szempont a jelentés volt, majd a három szempont együttes alkalmazása került előtérbe (egyik legnagyobb hatású külföldi képviselője H. PAUL) – erre példa két nagy teljes nyelvtanunk is (jöllehet

nem sikerült egyiknek sem következetesen érvényesíteni a három szempontot az osztályozásban), az akadémiai nyelvtan (TEMESI 1961: 196–200) és A mai magyar nyelv című egyetemi tankönyv (VELCSOVNÉ 1968: 11–3). Az újabb grammatikai irodalom is általában a három szempont érvényesítését tartja szem előtt, a hangsúly azonban főleg a szintaktikai és részben a morfológiai viselkedésre tolódott. Néhány példa az utóbbi évek hazai szakirodalmából a teljesség igénye nélkül: a strukturalista ANTAL LÁSZLÓ már igen korán eklektikusnak minősítette a hármas szempont alkalmazását, alapvetően a szemantikai kritériumot tartotta nemkívánatosnak: „Hagyományos szellemű nyelvtanaink (...) nyelvünknek azokat a szavait nevezik ígének amelyek «cselekvést, létezést, történést fejeznek ki». Nyilvánvaló, hogy ha e definíció helytálló lenne, akkor a magyar nyelv legideálisabb, legteljesebb ígénének a *cselekvés* szót kellene tartanunk” (1961: 273, idézi RÁ CZ 1980: 63; ill. vö. még ehhez: ANTAL 1977: 23). SZILÁGYI N. SÁNDOR szerint a jelentés mellett „minden szó magán viseli a grammatikai minősítettségét, amely a mondatban válik nyilvánvalóvá. (...) A szófajtság tehát a szó grammatikai minősítettsége: a mondat szerkezetben a szó nem jelentése, hanem grammatikai minősítettsége (grammatikai tartalma) szerint foglalja el ezt vagy azt a helyet” (1978: 175). Ugyanezt vallja KENESEI ISTVÁN is: „Egy bizonyos szóosztály a környezetek egy bizonyos típusában, más szófajok a környezetek más típusában fordulhatnak elő” (1984: 110). SZILÁGYI és KENESEI szemléletesen halandzsaszavakat használ bizonyításképpen, s a szófajukra a mondat szerkezetbeli helyük, előfordulási környezetük (szintaktikai és morfológiai környezetük) alapján következtet (azt azért feltétlenül jegyezzük meg, hogy ez a fajta bizonyítás leginkább a ragozható, szintaktikailag önálló és ún. nyitott kategóriájú, azaz a szótári szók tekintetében megszámlálhatatlan egyeddel bővíthető szófajok esetében működik (az utóbbi szemponthoz vö. QUIRK 1990: 15–6), a segéd- vagy viszonyzószók, de akár a névmások esetén azonban már kevésbé), pl.: *Péter a legnagyobb TRONK ban győzött* (főnév). *Angliában régebben többet SUL tak, mint manapság* (ige). *A feleséged tegnap rendkívül ZSÁR volt hozzám* (melléknév). (KENESEI 1984: 110–1.) Feltétlenül meg kell még említeni a már idézett MÁRTONFI FERENC-et: „Szófaji osztályokat (alap)jelentés szerint megállapítani: ez önmagának mond ellent. A szófaj grammatikai kategória, nem pedig szemantikai; ha valóban szemantikai alapon osztályozom a szavakat, jelentéstani kategóriákhoz juthatok csak el, de ezek távolról sem felelhetnek meg a szófaji kategóriáknak” (1973: 186). Nem maradhat említés nélkül FABÓ KINGA (1984), BALÁZS JÁNOS (1972) és G. VARGA GYÖRGYI sem, aki a többszó-fajúság vizsgálatakor így fogalmaz: „A szófaji osztályozással foglalkozó munkák mindegyike hangsúlyoz-

za a szavak nyelvtani viselkedésének fontosságát. Ebben a dolgozatban tehát nem teszünk egyebet, mint az általunk helyeselt elveket megpróbáljuk átültetni a gyakorlatba” (1987: 65, kiemelés tőlem). Végül, de nem utolsósorban ide kívánczik BERRÁR JOLÁN (1982), RÁCZ ENDRE (1985) és KESZLER BORBÁLA (1994) egymással összefüggő szófaji rendszerezése is.

Természetesen a fenti felsorolás nem lehet teljes, a három szempont alkalmazása körüli vitákra sem térek most ki. (A magyar szakirodalom szófaji rendszerezésének szempontjaihoz vö. még összefoglalóan: TEMESI MIHÁLY 1980: 127–8, ill. D. MÁTAI MÁRIA 1990: 42.)

Úgy tűnik tehát, hogy a szófaj elsősorban grammatikai kategória: a konkrét mondatban a szintaktikai és a morfológiai viselkedés alapján (vagyis tulajdonképpen a mondatban megjelenő szóalakok alapján) megállapítható az ún. grammatikai szófaj, azaz az igeiség, főnéviség, melléknéviség stb. (A terminusra vö. MÁRTONFI 1973: 191.) Ebből a gondolatmenetből kiindulva néhány kutató – főképp a szintaktikai primátus hangsúlyozásával – a következő eredményre jutott: a mondaton kívül semmilyen szófajba nem helyezhető be a szó, azaz ezzel tulajdonképpen az fogalmazódik meg, hogy a szótári szónak nincs szófaja. Például F. SLOTTY, a prágai iskola képviselője 1936-ban a szavakat jelentés szerint tárgyjelölőkre és jegymegjelölőkre osztja, mondattani alapon pedig megkülönböztet igét, főnevet, melléknevet stb., s azt hangsúlyozza, hogy szófajiság csak a mondatban létezik (TELEGDI 1961: 27–8). A hazai szakirodalomból egy hasonlóan végletes példa: BALOGH DEZSŐ a szófaji értéket vizsgálva az alábbi következtetésre jut: „... a szófajt mint grammatikai kategóriát nem úgy kell felfogni, hogy vannak szavak, és azok beletartoznak egyik vagy másik osztályba, hanem fordítva: megvannak a szófaji osztályok, és az egyes szavak (és más egységek is) (...) hol az egyik, hol a másik osztályba sorolhatók” (1986: 46).

Az, hogy a magyarban a szótári szónak nincs szófaja, tehát nincs lexikális szófaj, minden magyarázat nélkül belátható, hogy nem helytálló, jóllehet léteznek olyan nyelvek, amelyek „szótári tételeihez nem feltétlenül tartozik hozzá szófaji értéke. (...) Vagy megfordítva: a szófajiság, a szófaji érték nem feltétlenül a szóhoz (szótári szóhoz) kötött” (FABÓ 1984: 361), ilyen például a kínai (vö. MÁRTONFI 1973). Ellenben a magyarban megvan a grammatikai szófaj – MÁRTONFI ezt nyelvi univerzálénak tartja (i. m.: 191) –, de megvan a lexikális szófaj is, s ez a szótári szó szófaja. Ha azonban a lexikális szófaj a szintaktikai és morfológiai szerepétől megfosztott szóhoz tartozik, akkor mégiscsak a jelentésben keresendő. Mivel a szó jelentése sajátos tartalom és forma oszthatatlan egysége, s tudjuk, hogy ugyanaz a

tartalmi jelentés, jóllehet nem szükségszerűen, de megjelenhet több szófajban is (pl. *fut*, *futás*, *futni*, *futva* – cselekvésfogalom), a lexikális szófaj csakis a j e l e n t é s f o r m á h o z tartozhat. A szó jelentésformája az, ami egy sajátos jelentésben közös számtalan más jelentéssel; másképp fogalmazva: a jelentésforma a szó jelentésének az az elvont vonatkozása, amelyben a sajátos tartalmak megjelenhetnek, azok, amelyekhez egy szemantikai-logikai elemzés útján juthatunk (például szubsztancia, minőség, mennyiség, cselekvés, viszony stb., és persze további alosztályok; vö. KÁROLY 1970: 71). A jelentésformát úgy lehet megragadni, hogy leírjuk a szó morfológiai és szintaktikai viselkedését, vagyis a grammatikai minősítettséget. (Vö. TELEGDI 1961: 25, 40 és BERRÁR 1982: 126–7.) A szófaj tehát nem a tartalmi jelentés sajátja, azt azonban meg kell jegyezni, hogy egy-egy adott jelentésforma megfeleltethető bizonyos denotátum-csoportoknak, ezeket határozzák meg a nyelvtankönyvek, például az ige cselekvést, történést, létezését vagy állapotban levést fejez ki. Ez megközelítőleg igaz, de persze, mint láttuk, fordítva már nem: nem minden ige, ami cselekvést, történést stb fejez ki. (Egy-egy szófaj szemantikai jellemzésével kapcsolatban egy megjegyzés: fontos szerepet kell tulajdonítanunk a képzőknek, elsősorban a szófajváltó s főleg szintaktikai szerepűeknek, pl.: *olvas* – *olvasás*, *jó* – *jóság*, amelyek új szótári jelentést nem adnak – vö. BERRÁR 1982: 136; KESZLER 1994: 29–31.) Valamint úgy tűnik, egy szófajcsoport esetén, s ezek a névmások, nem teljesen közömbös a jelentésforma tekintetében az, hogy a szó denotatív jelentése nem direkt, hanem indirekt (vö. LACZKÓ 1993: 33–9).

Tehát a szófajiság esetében a következő fontos d i a l e k t i k u s ö s z s z e f ü g g é s ről lehet szó: a szófajt a mondaton keresztül ismerjük meg, hiszen a grammatikai minősítetség a mondatban válik nyilvánvalóvá, tehát tulajdonképpen az adott aktuális szófajon keresztül, amit a mondatban megjelenő szóalak képvisel, másrészt a szófaj objektíve létezik, s így határozódik meg a grammatikai minősítetség. Vegyünk egy példát: A szép *fiú* kopog. TELEGDI (1961: 38) alapján két lehetőség áll fenn a *fiú* szó szófajiságát illetően:

1. A *fiú* főnév, mert alanyként, nominatívusban áll, és jelzője van; azaz a *fiú* szó alanyi funkciója és jelzője a szó főnévi jellegére utal, a szó szintaktikai és morfológiai használatából következtethetünk az osztályára.

2. A *fiú* szó azért alany, azért állhat nominatívusban és azért van jelzője, mert főnév; azaz a szavak szükségképpen meghatározott nyelvtani jelleggel lépnek be a mondat szerkezetébe, jellegük meghatározása előfeltétele szintaktikai és morfológiai alkalmazásuknak.

A fentiek azért szoktak véleményem szerint problémát okozni, mert megpróbálnak voksolni egyik vagy másik lehetőség mellett. Úgy gondolom,

a fent vázolt dialektikus összefüggés miatt ez helytelen, vagyis a két tétel csakis együttesen, egymással összefüggésben vizsgálható, csakis így igaz leíró szempontból, ami a magyar és általában az európai nyelveket illeti.

Továbbá nyálthatja a fenti képet az, ha megvizsgáljuk a grammatikai és a lexikális szófaj viszonyát a dialektikus összefüggésen túl abból a szempontból is, hogy lefedik-e egymást, vagy sem, azaz a matematika nyelvén fogalmazva: két egyenlő nagyságú halmazról van-e szó, vagy az egyik nagyobb, s a másik ebbe foglaltatik bele. Ebből a szempontból minden valószínűség szerint szófajonként eltéréseket fogunk találni. Talán ez segítséget nyújthatna az alkalmi szófajváltás és a többszófajúság kérdésének megválaszolásához is. Például a kötőszói szófaji érték nagyobb halmaz, mint a kötőszói jelentésforma, hiszen pl. a *hogy, tehát, mert* szótári szók lexikális szófaja kötőszó, ez jelentésformájuk, de kötőszó szerepét betöltheti más szófajú (más jelentésformájú) szó is, pl. névmás vagy határozószó (vö. KESZLER 1992). Az igeneveknél ellenben – s elsősorban a főnévi igenévnél (vö. FABÓ 1984: 369) – úgy tűnik, grammatikai és lexikai szófajiság halmaza egybeesik. Az alkalmi szófajváltásnál, illetve a többszófajúság esetén feltételezhetően nem lényegtelen az sem, hogy a különféle szófaji értékek és velük párhuzamosan a jelentésformák milyen közös elemeket tartalmaznak – gondolok itt a különféle grammatikai kategóriákra, pl. szám, eset, birtok, határozottság-határozatlanság stb. (vö. LIZANEC 1986: 214–219), illetve ezek a grammatikai kategóriák hogyan viszonyulnak egymáshoz egy-egy jelentésformában. (Úgy vélem, egy ilyen jellegű vizsgálatnak nagyon jó példája G. VARGA GYÖRGYI *Néhány nem tiszta szófaji kategória vizsgálati módjáról* című tanulmánya [1987: 59–74].)

A szófajiság megítélésében, illetve a grammatikai és lexikális szófaj viszonyában valószínűleg nem teljesen közömbös az a talán elsőre lényegtelennek látszó szempont sem, amit az angol QUIRK-féle grammatika alkalmaz: megkülönböztet nyitott és zárt szóosztályokat (closed classes – open classes), ami azt jelenti, hogy a nyitott szóosztály bővíthet újabb egyedekkel, tagjai megszámlálhatatlanok, pl. ige, főnév, melléknév, határozószó; a zárt szóosztály tagjai nem bővíthetnek újabb egyedekkel, tagjai megszámlálhatók, pl. névelő (az angolban a determinánsok között szerepel, a determináns külön szófaji osztály), segédige, prepozíció, többé-kevésbé a névmások stb. (QUIRK 1990: 15–6). Talán szolgáltatna néhány újabb adalékkal az, ha ezt a szempontot is megvizsgálánk a magyar szóosztályokkal kapcsolatosan.

Természetesen mindezek bizonyítása (esetleg elvetése) további alaposabb kutatásokat igényel, nyilván egy-egy szófaj részletes vizsgálata befolyásolhatja, módosíthatja a fenti képet. A szófajiság kérdésének megítélésé-

ben nagyon sok vitatott probléma van még, annak ellenére, hogy „a gyakorlat (...) megőrizte a hagyományos szófaji osztályokat” (BERRÁR 1982: 132), bármi is volt a rendszerezés szempontja. A fenti gondolatmenet csak egyfajta megközelítési kísérlet és problémafelvetés kíván lenni a szófaji érték megítéléséhez és egy-egy szófaji csoport esetleges árnyaltabb vizsgálatához.

Szakirodalom

ABAFFY 1973 = ABAFFY ERZSÉBET, A képzők osztályozásának problémájáról: NyTudDolg. 14.sz.: 7–18, 1973.

ANTAL 1961 = ANTAL LÁSZLÓ, Gondolatok a magyar ígéről: MNy. 57: 273–9, 1961.

ANTAL 1977 = ANTAL LÁSZLÓ, Egy új magyar nyelvtan felé. Bp., 1977.

BALÁZS 1972 = BALÁZS JÁNOS, Az alaktani rendszerek leírása. In: Hagyományos nyelvtan – modern nyelvészet. (Szerk.: TELEGDÍ ZSIGMOND). Bp., 1972, 33–55.

BALOGH 1986 = BALOGH DEZSŐ, A szófaji érték: NyIrK. 30.: 43–7, 1986.

BERRÁR 1965 = BERRÁR JOLÁN, Megjegyzések a szintaktikai viszonyok formális meghatározásához: NyTudÉrt. 46. sz.: 17–24, 1965.

BERRÁR 1975 = BERRÁR JOLÁN, Morfológiai szerkezetek – szintaktikai szerkezetek: MNy. 71: 35–40, 1975.

BERRÁR 1982 = BERRÁR JOLÁN, Próbák és problémák A mai magyar nyelv tankönyv új kiadásához – A szófajok (NyTudDolg. 33. sz.: 7–32, 1982). In: A mai magyar nyelv I. Cikk- és tanulmánygyűjtemény. (Szerk.: KESZLER BORBÁLA). Bp., 1991, 119–38.

BERRÁR 1987 = BERRÁR JOLÁN, Új szempontok és módszerek a szóképzés vizsgálatában. In: Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. (Szerk.: RÁCSZ ENDRE és SZATHMÁRI ISTVÁN). Bp., 1987, 99–124.

FABÓ 1984 = FABÓ KINGA, A szófajváltás: Nyr. 108: 360–9, 1984.

GAÁL 1982 = GAÁL EDIT, Egy magyar leíró nyelvtan terve (NyTudDolg. 33. sz.: 33–81, 1982). In: A mai magyar nyelv I. Cikk- és tanulmánygyűjtemény. (Szerk.: KESZLER BORBÁLA). Bp., 1991, 9–23.

KÁROLY 1958 = KÁROLY SÁNDOR, Az egyszerű mondat szerkezeti egységei: Nyr. 82: 438–56, 1958.

KÁROLY 1970 = KÁROLY SÁNDOR, Általános és magyar jelentéstan. Bp., 1970.

KENESEI 1984 = A nyelv és a nyelvek. (Szerk.: KENESEI ISTVÁN). Bp., 1984.

KESZLER 1992 = KESZLER BORBÁLA, Egyetemi előadások szófajtanból és alaktanból. ELTE BTK. 1992.

KESZLER 1994 = Magyar leíró nyelvtani segédkönyv. (Szerk.: FALUVÉGI KATALIN, KESZLER BORBÁLA, LACZKÓ KRISZTINA). Bp., 1994.

LACZKÓ 1993 = LACZKÓ KRISZTINA, A magyar névmások rendszere, különös tekintettel a főnévi névmásokra. Bölcsészdoktori értekezés. Kézirat. 1993.

LIZANEC 1986 = LIZANEC, P. M.–HORVÁTH, K. I.–TOKÁR, G. Sz., Bevezetés a nyelvtudományba. Kijev, 1986.

MÁRTONFI 1973 = MÁRTONFI FERENC, Vannak-e szófajok a kínai nyelvben?: NyK. 75: 117–201, 1973.

MÁTAI 1988 = D. MÁTAI MÁRIA, Szófaj és definíció. In: Zsilka-Emlékkönyv. (Szerk.: HAVAS FERENC, HORVÁTH KATALIN, LADÁNYI MÁRIA). Bp., 1990, 42–5.

PAPP 1961 = PAPP ISTVÁN, A finn szófaji kutatás fő irányai. In: Nyelvtani tanulmányok. (Szerk.: SULÁN BÉLA). Bp., 1961, 49–68.

QUIRK 1990 = QUIRK, RANDOLPH – GREENBAUM, SIDNEY, A University Grammar of English. London, 1977 és 1990.

RÁCZ 1980 = RÁCZ ENDRE, A magyar leíró nyelvtani kutatások helyzete és feladatai: NyTudÉrt. 104: 61–75, 1980.

RÁCZ 1985 = RÁCZ ENDRE, A grammatika szerepe az anyanyelvi nevelésben: MNy. 81: 257–66, 1985.

RÁCZ 1991 = RÁCZ ENDRE, Egyetemi előadások szintagmatanból ELTE BTK. 1991.

SZILÁGYI 1978 = SZILÁGYI N. SÁNDOR, Világunk a nyelv. Bukarest, 1978.

TELEGDI 1961 = TELEGDI ZSIGMOND, Elméletek a szófajok természetéről. In: Nyelvtani tanulmányok. (Szerk.: SULÁN BÉLA). Bp., 1961, 25–48.

TEMESI 1961 = TEMESI MIHÁLY, A szófajok. MMNyR. I.: 193–294. Bp., 1961.

TEMESI 1980 = TEMESI MIHÁLY, A magyar nyelvtudomány. Irányok és eredmények a felszabadulás óta. Bp., 1980.

TOMPA 1975 = TOMPA JÓZSEF, Mellékneveink *-ul/ül* toldalékos alakja a mai szinkroniában: MNy. 71: 132–42, 1975.

G. VARGA 1987 = G. VARGA GYÖRGYI, Néhány nem tiszta szófaji kategória vizsgálati módjáról. In: Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. (Szerk.: RÁCZ ENDRE és SZATHMÁRI ISTVÁN). Bp., 1987, 59–75.

VELCSOVNÉ 1968 = VELCSOV MÁRTONNÉ, A szófajok. MMNy. Bp., 1968, 9–83.

LENGYEL KLÁRA

Segédigék Verseghy Ferenc nyelvtanában

1. Gyönyörködve olvasom Verseghy grammatikáját. Nyelvtudományunk ezermestere, kinek helyesírási, stilisztikai, retorikai, nyelvjárástani munkái is ismertek, remekművet alkotott a morfológia és a szintaxis területén. Az *Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae* első része, az *Etymologia* 1816-ban, a második, a *Syntaxis* 1817-ben jelent meg, s mégis meglepően modernnek hat a mai kor nyelvésze számára is. Aprólékos gondossággal, minden részletre kiterjedő figyelemmel megírt fejezetei tiszteletet érdemelnek. Megállapításai jórészt ma is helytállóak, néhány elfeledett vagy még fel nem fedezett gondolatát „mint újat” vezethetnénk be mai nyelvleírásunkba. Nyelvtanának örökérvényű aktualitását azonban elsősorban problémaérzékenység adja. A magyar nyelv alaki, s a formákhoz kötődő jelentéstani rendszerezése mellett különös gonddal és szeretettel fordul a rendhagyó és átmeneti jelenségek felé. Igazi leíró nyelvész: a rendszerbe látszólag nem illeszkedő alakok és jelentések létjogosultságát a helyes használat jogával